

УДК 314.82

М. П. КУХТА

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКЛЮЧЕННЮ ЛЮДЕЙ СТАРШОГО ВІКУ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТТЯ

У статті обґрунтовано необхідність розгляду досвіду подолання негативних наслідків старіння населення в країнах Заходу. Розвинені країни зіткнулися з проблемою постаріння населення раніше від країн, що розвиваються, зокрема України. Моделі, що виробляються там, орієнтовані на використання потенціалу людей старшого віку, зокрема, шляхом збереження їх у сфері суспільного виробництва. Проаналізовано переваги та недоліки різних шляхів запобігання виключенню людей старшого віку із соціального життя, що обираються в країнах Заходу. Наукові теорії, пов'язані зі старінням, на сьогодні переорієнтувалися із суто теоретичних площин дослідження до розгляду можливостей практичної реалізації для стабілізації суспільного розвитку та зниження міжпоколінної напруженості в зв'язку з навантаженням на економічно активну молодь. Ці теорії мають назву успішного та активного старіння. На перший погляд, вони відображають оптимум використання можливостей старшого віку, проте тут існують і деякі незістикування.

Ключові слова: старіння суспільства, соціальний потенціал, соціальні ресурси, теорії старіння, успішне старіння, активне старіння.

Суттєве зміщення вікової піраміди майже у всіх країнах світу в бік зростання питомої ваги старшого населення не дозволяє далі ігнорувати необхідність їх фінансового та соціального забезпечення, а перспектива довшого професійного використання літніх людей, хоча б за рахунок відстроєння пенсійного віку, видається надто привабливою з багатьох позицій, аби нею нехтувати. У цьому плані С. Капіца вважає, що за сучасних умов інтенсифікації демографічного старіння можливі два варіанти розвитку: стагнація або зростання якості життя. Демографічні зміни, на його думку, вимагають адаптації економічних і соціальних інститутів до нових умов [1].

Під час характерної для ХХІ ст. гонитви за ресурсами використання соціальних ресурсів перетворюється на пріоритетний напрям, що не лише гарантує підвищення рівня життя, а й відкриває можливості для самореалізації, і в цьому процесі провідну роль здатне відіграти саме старше покоління – та соціально-вікова група, що спроможна завдяки набутому соціальному потенціалу не лише вирішувати власні внутрішньогрупові проблеми, а й виступати локомотивом для інших вікових груп.

При цьому йдеться й про внутрішній соціальний потенціал – потенціал населення певного суспільства, і зовнішній – потенціал, актуалізований за рахунок залучення мігрантів через відповідні програми. Характерно, що розвинені країни переорієнтуються на актуалізацію внутрішнього потенціалу, шукаючи резерви соціального поступу в розвитку та використанні здібностей різних верств і груп власного населення.

В Україні проблема старіння останніми роками також загострилася. Поки що серед активних форм протидії негативним наслідкам цього процесу (що, по суті, є величезним досягненням суспільства та водночас великою за-

грозою для його економічного зростання) є збільшення пенсійного віку. Звісно, українські реалії відрізняються від західних хоча б тим, що в нас старіння має дещо інші детермінанти й переважно має вигляд старіння «знизу» – за рахунок зменшення смертності серед населення середнього віку, тоді як на Заході це старіння «зверху» – за рахунок підвищення тривалості життя. Водночас ігнорувати досвід та стратегії, вироблені в розвинених країнах протягом останніх десятиліть, не можна. У сучасній гонитві за ресурсами втрата активності значної й такої, що дедалі збільшується, частки населення як з соціальної, так і з економічної позицій, виступають неприпустимим марнотратством, тим паче, що, насамперед, нехтування соціальним потенціалом старшої вікової групи «вдаряє» саме по цій групі як залежній від економічного становища суспільства й чи не найменше захищеній.

Наукові теорії, пов'язані з реалізацією можливостей людей старшого віку, на сьогодні переорієнтувалися із суто теоретичних площин дослідження на вивчення можливостей практичної реалізації для стабілізації суспільного розвитку та зниження міжпоколінної напруженості в зв'язку з навантаженням на економічно активну молодь. Ці теорії мають назву успішного та активного старіння, які виникли на противагу теоретичним уявленням про необхідність і неминучість виключення старшого покоління з активного суспільного життя. Появу теорій успішного старіння та активного старіння можна простежити від теорії діяльності, що була поширеною в США на початку 1960-х рр. Найбільш поширеними термінами, використаними протягом останніх десятиліть, стали «успішне старіння» у Сполучених Штатах (цю концепцію, зокрема, розвивають Дж. Баррет та Ц. МакГолдрік) та «активне старіння» в Європі, адептами якої є П. Констанса, О. Ріберіо та Л. Тейксейра [4; 6]. Незважаючи на те, що ці терміни часто використовуються взаємозамінно, по своїй суті, ці теорії – різновиди антитези теорії про звільнення, вилучення старших людей із суспільства.

Ще всередині минулого століття панували наукові припущення (наприклад, Каммінг і Генрі, 1961) про те, що для старшого покоління звільнення є універсальним і неминучим. Ця перша велика геронтологічна теорія зазнала критики за ігнорування сприйняття ситуації самими людьми похилого віку [11]. На перший погляд, теорії успішного та активного старіння відображають оптимум використання можливостей старшого віку, проте тут існують і деякі незістикування.

Нині в країнах Заходу прийняті терміни «люди третього віку» та «люди четвертого віку». У цьому разі йдеться не лише про вікові відмінності, а й про їх можливості. Ресурсний потенціал старших тут розуміється як якісні характеристики індивіда, значущі для нього особисто та такі, що дають можливість ефективно взаємодіяти з іншими людьми, брати участь у соціально-економічному житті суспільства [12].

Порушуючи питання старіння, ми опиняємося перед кількома площинами розгляду: по-перше, це можливості для покращення самопочуття самої старшої групи; по-друге, це необхідність підвищення ресурсності цієї групи, бо збільшення частки людей старшого віку створює додаткове

навантаження для молодого економічно активного населення. Розглянемо, яким чином ці питання вирішують теорії успішного та активного старіння.

Метою статті є аналіз переваг та недоліків різних шляхів запобігання виключенню людей старшого віку із соціального життя, що обираються в країнах Заходу.

Перший шлях: створення моделі успішного старіння. Відправною точкою моделі успішного старіння є діяльність. На етапах життєвого шляху до досягнення похилого віку люди повинні так керувати життям, щоб уникнути інвалідності та захворювань і, таким чином, накопичити резерв, підтримуючи психічні та фізичні можливості, що сприяють продуктивній і соціальній участі в суспільстві. Ключ до «успішного старіння» тут першопочатково бачився як продовження діяльності в літньому віці та збереження цінностей, характерних для людей середнього віку [16].

Концепція, створена понад 40 років тому Батлером (1974 р.), почала швидко набувати популярності після публікації статті Роу і Кана [16], де стверджувалося, що старіння та захворювання – це різні процеси. Це був важливий крок, оскільки до тих пір дослідники старіння здебільшого зосереджувалися на уявленнях про втрату та занепад, причому самі хвороби бачилися похідними старіння. Вчені розробили свою початкову модель успішного старіння, куди включили три компоненти: низьку ймовірність захворювання та інвалідизації, пов'язаної з хворобами; високий рівень когнітивних та фізичних можливостей; активну взаємодію з навколишнім середовищем, зокрема, у соціальній сфері.

У США успішне старіння стало точкою відліку в дискурсах щодо старіння, що сприяло відмові від розгляду старшого віку як нерозривно пов'язаного з неминучою послідовністю втрат [9]. Це змінило основний фокус досліджень з тих, хто страждає від захворювань та інвалідності, до тих, що з віком зберегли високі позитивні показники. Це також призвело до зміщення точки розгляду від тих, «хто погано працюють, до тих, хто добре працює» [18]. Успішне старіння, відтак, визначає пріоритетність досягнення клінічних та медичних критеріїв, тоді як соціальні аспекти (взаємодія із життям, за моделлю Роу і Кана) посідають найнижче становище в ієрархії успіху. Таким чином, модель успішного старіння передбачає, що в стратегії політики щодо старіння закладалося створення установки в старших щодо нереалістичного ідеалу старіння. У цій моделі переоцінили поширеність людей похилого віку, що пройшли життя до старості без захворювань, тоді як ряд досліджень показово свідчить, що досягнення старості без поганого здоров'я або інвалідності є якраз винятком [14]. «Успішний» у цій моделі означає, що є переможці та переможені, проте більшості геронтологів незручно маркувати когось як такого, що отримав негативні результати через його погане здоров'я» [18].

Процеси визначення та вимірювання успішного старіння були доволі проблематичними, оскільки пов'язувалися, насамперед, з тим, як люди старшого віку повинні старіти, а не з тим, з яких позицій вони самі виходять, щоб зарахувати себе до категорії «старіючих успішно». У цьому плані, за даними

деяких дослідників, навіть якщо люди похилого віку хворіють або набувають інвалідності, вони не обов'язково починають зараховувати себе до тих, що старіють «неуспішно», і, навпаки, можуть продовжувати займатися різними видами діяльності та суб'єктивно почуватися добре [7].

Із цього приводу М. Райлі висловлював думку, що модель успішного старіння пов'язана з ризиком зведення до виключної, епохальної та навіть дискримінаційної позиції – своєрідної професійної догми, в якій немає місця для повсякденного, людського. Водночас успішне старіння є дещо індивідуалістичною концепцією, оскільки не враховує того, що зміни в житті людей та в соціальних структурах є принципово взаємозалежними. Насправді, старіння – соціальний процес, який передбачає взаємозв'язок між людським розвитком та комплементарною динамікою структурних змін. Так, ряд учених вказує, що різні способи покращення життя людей похилого віку залежать від соціальних втручань та заходів, включаючи навчання протягом усього життя, політику протидії дискримінації, дозвілля [19]. На практиці ж існує «залежність успішного (і активного) старіння від структурних можливостей у школах, офісах, будинках престарілих, сім'ях, громадах, соціальних мережах та суспільстві в цілому» [9]. Соціальні та культурні умови контекстуалізують індивідуальне старіння й суттєво відрізняються з погляду потреб, а також можливостей та ресурсів.

Другий шлях: створення моделі активного старіння. Активне старіння стосується сприяння забезпеченню прав людей похилого віку щодо збереження здоров'я (водночас така профілактика обертається в подальшому скороченням витрат на охорону здоров'я та соціальну допомогу), продовження термінів праці (у перспективі – зменшення пенсійних витрат), а також участі в суспільному й політичному житті. Проте, незважаючи на поширеність, поняття активного старіння не має чіткого загально визнаного визначення, зазвичай його вживають для означення «все для всіх людей» [19]. Така неоднорідність у визначенні створює труднощі на шляху розробки та реалізації єдиної політики щодо старших, роблячи її більш диференціальною як на міжнародному, так і на національному рівнях [2]. Незважаючи на цей недолік, поняття активного старіння широко використовують протягом останніх років у Європі. Це пов'язано із зусиллями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Європейської комісії (ЄК).

Концепція активного старіння почала розвиватися в 90-х рр. ХХ ст. з акцентом на зв'язок між діяльністю та здоров'ям. Вона з'явилася в той час, коли проблема глобального посилення тенденції до старіння призвела до демонтажу традиційної концепції життя, яка прирівнювала найстарішу фазу життя до бездіяльності. Дискурс активного старіння зосереджується на заохоченні участі людей похилого віку в суспільстві та підкреслює компетенцію та знання, які мають люди літнього віку. Найбільш поширеним є визначення ВООЗ: «процес оптимізації можливостей для здоров'я, участі та безпеки з метою підвищення якості життя як людей віку». Важливо, що «активний» визначено фахівцями цієї поважної організації як «постійна участь у соціальних, економічних, культурних, духовних та громадянських

справи, а не тільки здатність бути фізично активними або брати участь у робочій силі» [3]. Ця перспектива додатково ставить під сумнів стереотипи старшого віку, що створені на підґрунті уявлень про повну пасивність і залежність старшого покоління, підкреслюючи альтернативу автономії та участі. Активне старіння спростовує «парадигму занепаду та втрат», яка зазвичай пов'язана з наслідками фізичного ослаблення й підкреслює активну роль людей похилого віку в суспільстві. Подібно до успішного старіння, поняття активного старіння також не залишається без критики. Наприклад, деякі вчені звертають увагу на те, що процес ідеалізації активного й (успішного старіння) може стати непродуктивним та гнітючим [13; 14; 15]. Існує небезпека, що політики в процесі створення відповідних програм, орієнтованих на старших, спиратимуться на формальні ознаки здоров'я, переоцінюючи фізичну активність, нехтуючи розумовими здібностями й творчою складовою продуктивної моделі активного старіння. Таким чином, необхідно залишати місце для альтернативного способу життя та визначення відповідного способу життєдіяльності. Навіть найбільш палкі прихильники моделі активного старіння визнають ризик того, що подібний підхід може набути примусового характеру, тому необхідно уникати нав'язування загальних положень «зверху вниз», а звертати увагу на специфіку різноманітних позитивних та негативних реалій життя людей похилого віку. Очікування щодо активного старіння зазвичай формуються політиками та дослідниками, які, як правило, визначають активність відповідно до молодого чи середнього віку, що не може збігатися з досвідом та можливостями людей похилого, тож виникає потреба в тому, щоб самі люди похилого віку більш активно залучалися до визначення ролі активного старіння у своєму житті [19; 20].

Загалом, моделі успішного та активного старіння відштовхуються від позиції збільшення ресурсного дефіциту в сучасному світі. Поряд з деякими варіантами продуктивного старіння вони приховують у собі можливості орієнтуватися на те, що люди старшого віку не вийдуть з лав робочої сили у фіксований вік та проміняють заробітну плату на отримання пенсій. Бо деякі спеціалісти висловлювали із цього приводу стурбованість, вважаючи, що відсторонення від трудової зайнятості створює ситуацію, коли літні люди більше не перебувають у соціально визначеному «продуктивному» секторі суспільства, що призводить до загальної девальвації значущості людей похилого віку [4]. Замість того, щоб прирівнювати найстарішу фазу життя до періоду відпочинку, моделі активного та успішного старіння орієнтуються на якомога довше утримання й залучення старших до соціального виробництва.

Суттєва диференційованість старших людей призводить до того, що важко встановити стандарти успішного та активного старіння. Жорстка класифікація успіху чи діяльності, активності виключає надто багато людей і не в змозі охопити відмінності, що спостерігаються в літніх людей. Проте, більш комплексне визначення активного старіння здається менш детермінованим як результатом, так і процесом його досягнення. Це шви-

дше концепція, ніж успішне старіння, що пропонує більший позитивний погляд на потенціал старших, ніж інші дискурси старіння.

Третій шлях: відхід від жорстких детермінант. Створення сучасної європейської моделі старіння. Паралельно із суто теоретичним пошуком відбувалася спроба створення моделі старіння «від практики». Ці спроби виникли внаслідок перетворення старіння на центральну проблему європейської політики на початку 1990-х рр., коли ЄК створила «обсерваторію» для вивчення впливу національної політики на старіння. Перше проголошення на цьому рівні ключових елементів нового активного дискурсу зі старіння було позначено через проголошення Європейського року людей похилого віку в 1993 р. [19]. Було поставлено акцент на дискурсах гідності та включення людей похилого віку за допомогою заходів рівних можливостей. Проголошення ООН заходу «Рік людей похилого віку 1999» стало наступним великим кроком у розробці європейської програми дій щодо старіння населення, в якому висвітлювалася значна проблема, з якою стикається Європа [8]. Тоді стратегія активного старіння та стратегія зайнятості були виправдані необхідністю підвищення рівня зайнятості, особливо враховуючи старіння населення та прогнозоване збільшення витрат на пенсії.

У політичному документі «На шляху до Європи для всіх віків» (ЄС, 1999) було проголошено існування чотирьох проблем:

- зниження чисельності населення працездатного віку;
- витрати на пенсійні системи та державні фінанси;
- зростання потреби в догляді;
- різноманітність ресурсів і ризиків людей похилого віку.

Ці виклики, у свою чергу, привели Єврокомісію до чотирьох політичних висновків:

- підвищити рівень зайнятості в Європі (шляхом сприяння безперервному навчанню, гнучким робочим механізмам та покращенню стимулів до роботи);
- поліпшити політику соціального захисту та змінити тенденції дострокового виходу на пенсію;
- підтримувати дослідження, пов'язані з політикою в галузі охорони здоров'я та догляду за старінням;
- розробляти політику проти дискримінації на робочих місцях та соціальної ізоляції.

Однак, незважаючи на значний потенціал цієї моделі, її позиції згодом були звужені, бо зайнятість стала основною спрямованістю Комісії [8; 19]. При цьому ті, хто не отримує заробітної плати, хоч активно й не включаються з питань старіння, цінний внесок, який вони можуть зробити в суспільство, ризикує залишитися проігнорованим, зменшуючи дискурс до свого попередника «успішного старіння» [4].

Загалом політичні дискурси ЄС щодо старіння протягом останніх десятиліть становили дві контрастні моделі. Переважну увагу приділяли вузькому виробничому підходу, з орієнтацією на більш тривале робоче життя. На відміну від цього, існує також комплексний підхід до активного ста-

ріння, який сьогодні підтримують ВООЗ та ООН, а також деякі країни ЄС. Хоча існують певні дані про те, що ці два підходи починають об'єднуватися, на практиці фактичні політичні інструменти все ще орієнтовані на зайнятість [19].

Так, уперше з 1993 р. Європейський рік 2012 був присвячений старінню. «Європейський рік активного старіння та солідарності між поколіннями» став відправною точкою для впровадження більш комплексного підходу до активного старіння. Однак, хоча було виявлено низку тем, найважливішою залишалася зайнятість: метою було «сприяти створенню кращих умов праці для зростаючого числа людей похилого віку в Європі, допомогти їм брати активну участь у суспільному житті та заохочувати здорове старіння». Таким чином, у центрі європейської політики старіння в кращому разі амбівалентність підходів щодо її спрямованості та потенціалу.

Зрештою, на міжнародному форумі «Старше покоління» в 2016 р. міжнародний експерт, старший радник Європейського центру політики благоустрою (UNECE, Австрія) А. Сидоренко заявив про необхідність зміни парадигм у розумінні старіння, де старших потрібно розглядати в рамках розвитку суспільства, а не як тягар для держави. Тоді ж директор Міжнародного інституту старіння ООН (INIA, Malta) М. Формоза заявив про необхідність оновлення концепції університетів третього віку та завдання розвивати університети четвертого віку, в основному в закритих закладах для похилих, а також у сільській місцевості. Університети третього віку, на його думку, повинні вже реагувати на те, що в ряді розвинених країн похилі виходять на пенсію достроково заради того, щоб реалізувати власні підприємницькі ідеї. Інший варіант – коли вони залишаються працювати за умов, що організації відповідно адаптують графік праці та робочі місця [3, с. 193]. С. Блюменталь такий прошарок називає тими, хто вступив у молодість чи навіть дитинство власної старості (entering the infancy of their second adulthood), і саме для них необхідно створювати освітні можливості для нової кар'єри [3, с. 192].

Загалом сучасна модель комплексного активного старіння має охопити структурні та економічні проблеми, які впливають на людей похилого віку. Економічні ресурси трактуються як детермінанти активного старіння, з огляду на те, що фінансова ситуація індивіда впливає на його здатність забезпечувати інші елементи активного старіння. Крім того, довголіття істотно відрізняється між соціально-економічними групами і нерівномірно розподіляється просторово як у межах, так і між країнами: «смерть не є демократичною» [9]. Вирішення цих нерівностей є важливою частиною комплексної стратегії активного старіння, яка має на меті забезпечити нормативно справедливі рішення. Вона також повинна визнати конкретні проблеми, пов'язані з конкретною країною, для реалізації конкретних стратегій активного старіння, включаючи ті, що пов'язані з розширенням зайнятості, коли рівень безробіття залишається високим.

Згідно із сучасним визначенням ВООЗ, «активне старіння» – це процес оптимізації можливостей для забезпечення здоров'я, участі в житті суспільства та захищеності людини з метою поліпшення якості її життя в ході ста-

ріння. «Активне старіння» базується на трьох компонентах: гарний стан здоров'я похилих, їх зайнятість та активна різностобічність життєвої позиції. Завдання стратегії активного старіння полягає в тому, щоб створювати багаті можливості, середовище, максимально задіяти потенціал похилих людей і знизити їх залежність від сім'ї та держави. Активне старіння зачіпає ряд сфер політики: сприяння зайнятості й соціальному забезпеченню, зниження рівня бідності, поліпшення стану здоров'я, підвищення рівня добробуту тощо.

У дослідженні Світового банку «Від червоного до сивого: третій «перехідний період» старіючого населення в країнах Східної Європи і колишнього Радянського Союзу» ще 10 років тому було визначено два основних положення, що розглядали з урахуванням старіння населення в різних країнах регіону:

1. Старіння не передбачає зниження темпів економічного зростання за умови реалізації політики, яка стимулює зростання продуктивності та підвищення економічної активності населення.

2. Проведення зваженої політики може пом'якшити вплив старіння населення на витрачання бюджетних коштів. Існують механізми, які дають змогу пом'якшити очікуване різке збільшення державних видатків (особливо щодо пенсійного забезпечення та охорони здоров'я). Головне, вчасно їх розпочати й повністю реалізувати [10].

На жаль, сучасні підходи до активного старіння (й успішного старіння), як правило, встановлюють відносно високі стандарти або очікування та не враховують повною мірою впливу структурної нерівності та зміни ситуації. Політика може активно сприяти новим шляхам старіння й допомагати людям інтегрувати зміни у своє життя. Це може відбуватися у формі практичних тренінгів (а не лише тих, що пов'язані із зайнятістю), залучення до використання інформаційних технологій. Крім того, активне старіння має бути гнучким щодо культурних та релігійних відмінностей, одночасно охоплювати права людини, включати гнучке розуміння того, як соціально-економічний стан впливає на перебіг старіння та «ресурсність» особи, а також гнучке розуміння гендерного контексту старіння.

Справді, актуалізація внутрішнього соціального потенціалу старших людей може відбуватися за рахунок або ж інституційних зусиль суспільства, (у цьому разі старша вікова група є об'єктом відповідних дотацій, та політика «доброчесного утримання» щодо старих, по-перше, викликає спротив стигмам «зайвого тягаря» та «відчуженої непотрібності»; по-друге, не позбавляє старих політичного впливу і політичних прав; по-третє, у перспективі вимагатиме ще більших коштів на утримання цієї соціально-вікової групи, чисельність якої зростає) або ж за рахунок зусиль самої групи. В оптимальному варіанті ці два шляхи поєднуються. Проте це відбувається лише в разі першопочаткової доволі високої ресурсності самої групи – відповідного рівня здоров'я, матеріального забезпечення тощо, тобто збереження характеристик, притаманних групі середнього віку.

Загалом ефективна модель активного старіння повинна спиратися на сукупні внески громадян та суспільства. З погляду політики ЄС, сприяння

активному старінню передбачає зв'язок досі незалежних галузей політики, таких як: зайнятість, здоров'я, соціальний захист, пенсії, соціальна інтеграція, технології та економічна політика. Переклад цього підходу на конкретну соціальну політику означатиме перетворення широкого кола політичних арен, таких як ринок праці та здоров'я, у бік більш активних втручань для запобігання індивідуальним функціональним втратам у другій половині життєвого шляху. На політичному рівні надзвичайно важливим залишається перерозподіл ресурсів від лікування до профілактики, а також пенсійна політика, що не створювала б перешкод між роботою та виходом на пенсію й полегшувала б участь у виробництві. Основою цього є переконання, що хронологічний вік не є показником ефективності.

Насправді, збереження перспектив на життєвому шляху посилює запобіжний аспект програми активного старіння, оскільки в процесі старіння потрібні стратегії, спрямовані на покращення здоров'я та добробуту по досягненню старшого віку. Нова активна парадигма старіння, спрямована на полегшення збереження як фізичних, так і розумових здібностей, орієнтована на надання можливостей літнім людям за потреби працювати довше, а також забезпечити більш здорові та більш продуктивні роки після закінчення робочого життя [2].

Висновки. В Україні, де можливості допомоги з боку суспільства реалізації соціального потенціалу старшого покоління є досить обмеженими з огляду на значну кількість економічних, соціальних і політичних причин, тим не менше є певні передумови для збільшення питомої ваги практик реалізації соціального потенціалу старшої вікової групи. По-перше, існує частка соціально активних людей похилого віку, хоча вона відносно невелика порівняно з пасивною більшістю; по-друге, є напрацювання типу «університетів третього віку», що можуть стати зародком розгортання масових загальносуспільних програм та рухів; по-третє, створена унікальна наукова школа життєтворчості під керівництвом Л. В. Сохань (сама її фундатор досі у віці понад 90 років демонструє зразки творчої активності). Здебільшого доробок цієї школи спрямований на виховання молодого покоління, але основні принципи цілком можуть бути застосовані до старшого. Завдання полягає в зміщенні центру ваги в структурі соціального потенціалу групи на саорганізаційне начало, зокрема, потрібно подолати збережені з радянських часів патерналістські стереотипи. Однак це не може спиратися на саму лише активність громадських організацій та волонтерів. Потрібне доłącення держави, ЗМІ, і лише завдяки спільним зусиллям ситуація може змінитися на краще. Рухаючись цим шляхом саморозвитку, старша соціально-демографічна група здатна перетворитися з «групи для себе» на «групу для суспільства», поєднуючи задоволення власних інтересів із магистральними завданнями суспільного розвитку.

Список використаної літератури

1. Капица С. П. Демографическая революция и будущее человечества. *В мире науки*. 2004. № 4. С. 90.
2. Кухта М. Соціальний потенціал старшого покоління як ресурс суспільного розвитку. *Габітус*. 2017. Вип. 4. 2017. С. 60–*65.

3. Научная жизнь. Новая молодость старшего поколения: конференции и форумы 2016 года, посвященные пожилым. http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/-2017_1/Obzor_2017_1+.pdf (дата обращения: 12.12.2017).
4. Barrett G., McGoldrick C. Narratives of (in) active ageing in poor deprived areas of Liverpool. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 2013 Vol. 33. P. 347–366.
5. Bowling A. Aspirations for older age in the 21st century: What is successful aging? *International Journal of Aging and Human Development*. 2007. № 64. P. 263–297.
6. Constança P., Ribeiro O., Teixeira L. Active ageing: An empirical approach to the WHO model. *Current Gerontology and Geriatrics Research*. 2012. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3501803/> (дата обращения: 12.12.2017).
7. Chapman S. Theorizing about aging well: Constructing a narrative. *Canadian Journal on Aging*. 2005. Vol. 24. P. 9–18. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15838822>. (дата обращения: 12.12.2017).
8. European Commission (EC). Towards a Europe for all ages. *Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*. Brussels, 1999. URL: http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf (дата обращения: 12.12.2017).
9. Foster L. Active and Successful Aging: A European Policy Perspective / Liam Foster, Alan Walker. *Gerontologist*. 2015. Feb. № 55 (1). P. 83–90. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4986585> (дата обращения: 12.12.2017).
10. From Red to Gray: the «Third Transition» of Aging population in Eastern Europe and the Former Soviet Union. Washington, D. C., World Bank, 2007. 295 p.
11. Havighurst R. Successful Ageing // Processes of aging: Social and psychological perspectives. New York, Atherton, 1963. Vol. 1. P. 299–320.
12. Kertzer D. and Leaflet P. (eds), Aging in the Past. *Demography, Society, and Old Age*. Berkeley, 1995.
13. Martha R. Crowther., Michael W. Parker, W. A. Achenbaum, Walter L. Larimore, Harold G. Koenig. Rowe and Kahn's Model of Successful Aging Revisited: Positive Spirituality—The Forgotten Factor. *The Gerontologist*. 2002. Vol. 42. Is. 5. 1 October. P. 613–620.
14. Motta M., Bennati E., Ferlito L., Malaguarnera M., Motta L. Successful aging in centenarians: myths and reality. *Italian Multicenter Study on Centenarians (IMUSCE)*. Arch. Gerontol. Geriatr. 2005. May-Jun. 40 (3). P. 241–251.
15. Rinat Ben Noon, Liat Ayalon. Older. Adults in Public Open Spaces: Age and Gender Segregation. *The Gerontologist*. 2018. Vol. 58. Is. 1. 18 January. P. 149–158.
16. Rowe J., Kahn R. Human Ageing Usual and Successful. *Science*. 1987. Vol. 237. P. 143–149.
17. Sidorenko A., Zaidi A. Active ageing in CIS countries: Semantics, challenges and responses. *Current Gerontology and Geriatrics Research*. 2013. Vol. 1. P. 10–11. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3549383/> (дата обращения: 12.12.2017)
18. Strawbridge W. Active Aging and Successful Aging. *Journal of Aging and Health*. 2002. Vol. 24 (8). P. 1279–1297.
19. Walker A., Maltby T. Active Ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*. 2012. Vol. 17. P. 117–130.
20. Walker A. A Strategy for Active Ageing. *International Social Security Review*. 2002. Vol. 55 (1). P. 121–140. URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC570/um/-Walker__Strategy_for_AA_2002.pdf (дата обращения: 12.12.2017).

Стаття надійшла до редакції 26.12.2017.

М. П. Кухта. Пути предупреждения исключения людей старшего возраста из социальной жизни

В статье обосновывается необходимость рассмотрения опыта преодоления негативных последствий старения населения в странах Запада. Развитые страны столкнулись с проблемой старения населения раньше развивающихся, включая Украину. Моде-

ли, производимые там, ориентированы на использование потенциала людей старшего возраста, в частности путем сохранения их в сфере общественного производства. В статье проанализированы преимущества и недостатки различных путей предотвращения исключения людей старшего возраста из социальной жизни, избираемых в странах Запада. Научные теории, связанные со старением, на сегодняшний день переориентировались с сугубо теоретических плоскостей исследования на рассмотрение возможностей практической реализации для стабилизации общественного развития и снижения межпоколенческой напряженности в связи с нагрузкой на экономически активную молодежь. Эти теории называются теориями успешного и активного старения. На первый взгляд, они отображают оптимум использования возможностей старшего возраста, однако здесь существуют и некоторые несостыковки.

Ключевые слова: старение общества, социальный потенциал, социальные ресурсы, теории старения, успешное старение, активное старение.

Kukhta M. Ways of Prevention of Exclusion of People of the Old Age of Social Life

The article substantiates the need to consider the experience of overcoming the negative effects of aging populations in the West. Developed countries have faced the problem of the aging population of previously developed countries, including Ukraine. The models produced there are aimed at actualizing the social potential of older people. The purpose of the article is to analyze the advantages and disadvantages of the models of increasing the social potential of older people in the West. Actualization of the internal social potential of older people may take place at the expense of the institutional efforts of society, or at the expense of the efforts of the group itself. Ideally, these two paths are combined. However, this occurs only in the case of the very initial high level of resource efficiency of the group itself – the corresponding level of health, material support, etc. – that is, the preservation of the characteristics inherent in the middle age group.

Scientific theories related to aging have been reorientated from the purely theoretical perspective to consideration of the practical implementation possibilities for stabilizing social development and reducing intergenerational tensions due to the burden on economically active young people. These theories are called successful and active aging. At first glance, they reflect the optimum use of the opportunities of the elderly, but there are some inconsistencies.

The article proves that the main problem, in particular for Ukrainian society, is to preserve prospects for the final segment of the life course. Its solution should be focused on the warning aspect of the program of active aging, since aging requires strategies to improve the health and well-being of the elderly. The new active paradigm of aging, aimed at facilitating the preservation of both physical and mental abilities, is based on providing older people with the opportunity to work longer, and to provide healthier and more productive years after the end of working life.

Key words: social resources, social potential, theories of aging, successful aging, active aging.